

vasıflarının her râvide aynı seviyede bulunması mümkün değildir. Özellikle zabt açısından râviler arasında farklılıklar görülebilir. Zabıt yönü itibarıyla daha düşük meritede kalan râviler, zayıf derecesine düşme bile rivayet ettikleri hadisler adâlet ve zabıtı tam olan râvilerin hadisleriyle aynı seviyede değildir. Hadis âlimleri râvilerin bu yönünü göz önüne alarak senedleri değerlendirmişler, adâlet ve zabıt bakımından en yüksek derecede olan râvilerin meydana getirdiği isnadlara “esahhu'l-esânîd” adını vererek en sahih hadislerin bu yolla ulaştığını belirtmişlerdir. Yahyâ b. Maîn'e göre A'meş > Nehâî > Alkame > Abdullah b. Mes'ûd > Hz. Peygamber; Ahmed b. Hanbel'e göre Zührî > Sâlim b. Abdullah > Abdullah b. Ömer > Ömer b. Hattâb > Hz. Peygamber; Buhârî'ye göre Mâlik b. Enes > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Hz. Peygamber senediyle gelen rivayetler en sahih hadislerdir. Bunlardan başka ulaştığı sahâbiye ve yaygınlaştığı beldeye göre en sahih kabul edilen senedler de vardır (bk. İSNAD).

Hadis âlimleri, hadisin metninde şâz ve illetin bulunabileceğini dikkate alarak ve sadece senedin sıhhatini kastederek bir hadis hakkında “hadîsün sahîhün” demek yerine “sahîhu'l-isnâd” tabirini kullanırlar. Hem senedin hem metnin sahih olduğuna işaret etmek istediklerinde ise “hâzâ hadîsün sahîhün” derler. Bu tabir “sahîhu'l-isnâd” ifadesinden daha kapsamlıdır. Bir hadis hakkında muhaddislerin “esahhu şey'in fi'l-bâbi kezâ” (bu hususta en sahih hadis budur) demeleri o hadisin sahih olduğu anlamına gelmez. Zayıf olması imkânı bulunan bir hadis hakkında bu ifadeyi kullanmakla o konuda en makbul hadisin o hadis olduğu belirtilmiş olur.

Hadisçiler, fukaha ve usul âlimleri sahih hadisin dinî konularda delil olduğu ve onunla amel etmenin vâcib sayıldığı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Böyle bir hadisin râvisinin tek olması ile tevâtür derecesine ulaşmayan iki veya üç kişi olması arasında fark yoktur. Mütevâtir olmayan sahih hadisle itikadî meselelerin ispatı ve onunla amel edilmesi konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Âlimlerin çoğu, inanç konularının ancak âyet ve mütevâtir hadis gibi kesin bilgi ifade eden delillerle sabit olacağı görüşünü benimsemiş, İbn Hazm ile diğer bazı âlimler, sahih hadisin de kesin ilim ifade ettiğini ve inanç konularında delil kabul edilerek hükümüyle amel edilmesi gerektiğini söylemişlerdir (Nüreddin İtr, s. 244-245).

Abdülkerim İsmâil Sabâh, *el-Hadîşü's-şahîh ve menhecü 'ulemâ'i'l-müslimîn fi't-taşhîh* adlı eserinde (Rabat 1405) müslüman âlimlerin hadislerin sıhhatini belirlemede takip ettiği metodu incelemiş, Hamza Abdullah el-Melîbârî, *el-Muvâzene beyne'l-müte'addimîn ve'l-müte'a'ş-şirîn fi'taşhîh'i'l-e'hâdîs ve ta'lîlîhâ* isimli çalışmada (Mekke 1416/1995; Beyrut 1422/2001) ilk dönem muhaddisleriyle daha sonraki âlimlerin ve günümüzde yaşayan bazı kimselerin sahih hadis anlayışlarını karşılaştırmıştır. Hüseyin Çakır, *Hadisçilere ve Fıkıhçılara Göre Sahih Hadisin Tanımı ve Şartları* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1997, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Abdüssamed el-Âkil, “el-Hadîşü's-şahîh ve eşeruhû fi't-teşrîf” adıyla bir makale yazmıştır (*Mecelletü Dâri'l-Hadîş'i'l-Haseniyye*, II [Rabat 1401/1981], s. 185-194). Mehmet Bilen'in kaleme aldığı “Sahih Hadisin Tanımı Üzerine” başlıklı makale (*Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I [Diyarbakır 1999], s. 247-260) ile Mehmet Emin Özafşar'ın “Sahih Hadis Kavramı Üzerine Bir Çözümleme” adlı tebliğinde (*İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XIX/1 [Ankara 2006], s. 107-110) muhaddislerin sahih hadis tesbitinde sadece senede baktıkları, metinle ilgilenmedikleri ileri sürülmüş, Mehmet Emin Özafşar'ın iddiaları Abdullah Aydın'ın tarafından “Sahih Hadis Kavramı Üzerine Bir Çözümleme Başlıklı Bildirinin Müzakeresi” adlı makalesinde (a.g.e., XIX/1 [Ankara 2006], s. 113-115) reddedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “şh” md.; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 369-372; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, II, 564, 607; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 29-30; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 6; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rîfetü 'ulûmü'l-hadîs* (nşr. Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine-Beyrut 1397/1977, s. 58-62; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. İbrâhim b. Mustafa Âlû Bahbah ed-Dimyâtî), Kahire 1423/2003, I, 93, 102-103; İbnü's-Salâh, ‘*Ulûmü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 11-17; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, VIII, 73, 95, 403; İbn Receb, *Şerhu 'İleli'l-Tirmizî* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1398/1978, I, 199; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavâzihî Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 54-62; a.m.f., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, I, 59-67; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1989, I, 63-88; Emîr es-San'ânî, *Tavâzihu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 15-41; Leknevî, *Zaferü'l-emânî* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416, s. 105-115; a.m.f., *el-Ecvibe-tü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 149-159; Cemâleddin el-Kâsımî, *Qavâ'idü't-tahdîs* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut

1414/1993, s. 81-104; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 69-85; *Tecrid Tercesmesi*, I, 200-215; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-naqd fi 'ulûmü'l-hadîs*, Dimaşk 1401/1981, s. 241-263; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s. 119-128; Haldûn el-Ahdeb, *Esbâbü ih-tilâfi'l-muhaddisîn*, Cidde 1407/1987, II, 595-612; Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 157-159, 162-163; M. Edîb Sâlih, *Leme'hât fi usûli'l-hadîs*, Beyrut 1418/1997, s. 108-120; Emîre bint Ali b. Abdullâh es-Sâidî, *el-Kavâ'id ve'l-mesâ'ilü'l-hadîsiyyeti'l-muhtelefi fihâ beyne'l-muhaddisîn ve ba'zî'l-usûliyyîn*, Riyad 1421, s. 137-150; Hamza Abdullah el-Melîbârî, *el-Muvâzene beyne'l-müte'addimîn ve'l-müte'a'ş-şirîn fi'taşhîh'i'l-e'hâdîs ve ta'lîlîhâ*, Beyrut 1422/2001, s. 9-68; a.m.f., ‘*Ulûmü'l-hadîs fi dav'i taḥkîki'l-muhaddisîne'n-nukkkâd*, Beyrut 1423/2003, s. 41-136; İsmail L. Çakan, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2006, s. 122-127; G. H. A. Juynboll, “Şahîh”, *EI²* (İng.), VIII, 835-836.

MEHMET EFENDİOĞLU

Sahih Hadisleri Toplayan Kitaplar. Hicretin ilk asrında bazı sahâbiler ve tâbiiler tarafından yazılarak ve ezberlenerek korunmuş hadisler II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısından itibaren derlenip tedvin edilmeye, ardından belli konulara göre tasnif edilmeye başlanmış, böylece cüz, risâle ve kitap gibi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde muhaddisler sadece sahih hadisleri bir araya getirmeyi düşünmemiş, bazı eserlerde zayıf râvilerin rivayetlerine de yer verilmiş, bununla da söz konusu rivayetlerin zayıf olup olmadığının tesbiti amaçlanmıştır. III. (IX.) yüzyılın başlarından itibaren hadisler sahih ve zayıf oluşlarına göre ayrılmaya, sahih hadisler müstakil kitaplarda toplanmaya başlanmıştır. Sahih hadislerin ilk defa bir araya getirildiği eserler Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'leridir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu bu iki eseri en güvenilir hadis kitabı saymış ve bunlara *Şahîhayn* adını vermiştir.

Bu iki eserden sonra IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllarda muteber kaynaklar araştırılıp değerlendirilmiş, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leriyle Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'i bunlara eklenmiş, ihtiva ettikleri hadislerin genellikle sahih olduğu kabul edilerek bu beş kitaba *el-Uşûlü'l-ḥamse* adı verilmiştir. İbnü'l-Kayserânî, *el-Uşûlü'l-ḥamse*'ye bu eserlerde yer almayan 1000 kadar rivayeti ihtiva eden İbn Mâce'nin *es-Sünen*'ini ilâve etmiş, böylece *Kütüb-i Sitte* tabiri ortaya çıkmıştır. *Kütüb-i Sitte*'ye *el-Uşûlü'l-sitte* veya *es-Şihâhu's-sitte* adı da verilmiştir. *Şahîhayn* dışında kalan ve *Kütüb-i Erba'a* diye bilinen dört süneni *Şahîhayn*'dan ayıran en belirgin fark, bu eserlerin zayıf râviler ta-

rafından rivayet edilen bazı hadisleri de ihtiva etmesidir. Bu eserlerdeki hadislerin bir kısmının sıhhat şartlarını taşımadığı bizzat musannifleri tarafından belirtilmiştir. Hadis âlimleri arasında İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i yerine İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*'ını ve Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî'nin *es-Sünen*'ini *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı olmaya daha uygun görenler de vardır. Sahih hadisleri bir araya getirmek maksadıyla kaleme alınmış olan İbn Huzeyme'nin *eş-Şahîh*'i, İbn Hibbân el-Büstî'nin *el-Müsnedü's-Şahîh*'i ve Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*'i, sahih hadis tesbitinde müellifleri tarafından gereken titizlik gösterilmediği gerekçesiyle *Kütüb-i Erba'a*'dan sonra zikredilmiştir. Sahih hadislerle ayrılan veya çok sahih hadis ihtiva eden eserler şöylece sıralanabilir:

1. **Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Şahîh*'i.** Buhârî bu eserini derlediği 600.000 rivayetin sahih olanlarından seçip üzerinde yaklaşık on altı yıl çalışarak meydana getirmiş ve Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel gibi hadis otoritelerinin incelemesine sunarak onların onayını almıştır. İbnü's-Salâh'a göre eserde mükerreleriyle birlikte 7275, tekrarsız 4000 hadis yer almaktadır. Buhârî, kendi hocalarından itibaren sahâbi râviye varıncaya kadar güvenilir muhaddisler tarafından şâz ve illetli olmayarak muttasıl senedle nakledilen hadisleri kitabına almış, birbirinden hadis nakledenlerin en az bir defa görüş-tüklerinin bilinmesini şart koşmuştur. Bizzat kendisinden 90.000 kişinin dinlediği *el-Câmi'u's-Şahîh* bu özellikleri sebebiyle İslâm dünyasında Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih kitap kabul edilmiştir. Dârekutnî gibi bazı müellifler, *el-Câmi'u's-Şahîh*'teki yaklaşık 110 hadisin senedine teknik açıdan bazı eleştiriler yöneltmiş, İbn Hacer el-Askalânî tenkit edilen râvi ve rivayetlerin hepsini savunmuş, eleştirilerin sağlam esaslara dayanmadığını belirtmiştir (*Hedyü's-sârî*, s. 501-542).

2. **Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'i.** Müslim bu eserini derlediği 300.000 rivayetin arasından on beş yıl süren bir çalışma sonunda meydana getirmiş ve hocası Buhârî'nin telif metodundan etkilenmiştir. Müslim de eserini devrin meşhur muhaddisi Ebû Zür'a er-Râzî'ye inceletip onayını almıştır. Bir hadisin sıhhat şartlarını taşıması için Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Osman b. Ebû Şeybe ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddislerin o hadisin sıhhati üzerinde ittifak etmesini yeterli gören Müslim, râvilerin güvenilirliği ve senedin itti-

salı konusunda titiz davranmakla birlikte senedde yer alan hoca ile talebenin aynı asırda yaşamış olmasını yeterli görmüştür. Son yıllarda yapılan neşirlerde Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'inde mükerreleriyle birlikte 7581, tekrarsız 3033 rivayet bulunduğu tesbit edilmiştir. Müslim'in *el-Câmi'u's-Şahîh*'i bazı âlimler tarafından Buhârî'nin eserine tercih edilmişse de bu tercih ihtiva ettiği hadislerin daha sahih olmasından değil hadis tekrarına yer vermemesi ve hocalarının henüz hayatta olduğu bir dönemde kaleme alınmış olması gibi usulle ilgili sebeplere dayanmaktadır.

3. **Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i.** Ebû Dâvûd bu eserini 500.000 civarındaki rivayetten yirmi yılda 4800'ünü seçerek meydana getirmiş, senedinde kopukluk bulunmayan ve râvilerinin zayıflığı hakkında görüş birliği edilmeyen hadisleri kitabına almıştır. Eserdeki bazı rivayetlerin zayıf olduğuna bizzat Ebû Dâvûd işaret etmiş, bir kısmının zayıflığı başka âlimlerin araştırmalarıyla ortaya çıkmış, bununla birlikte eserde âlimlerin terkinde icmâ ettiği hiçbir hadise rastlanmamıştır. Ahkâm hadislerini derlemede diğerlerinden daha başarılı olan, konularla ilgili farklı rivayetleri, hadislerdeki ihtilâfları ve ziyadeleri veren Ebû Dâvûd sahih hadis bulamadığı konularda zayıf hadisleri de almış ve bu tür rivayetleri fakihlerin kıyasına tercih etmiştir.

4. **Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-Şahîh*'i.** İhtiva ettiği hadislerin büyük bir kısmının sahih nitelikli olması ve câmi'lerde bulunan sekiz konuyu içermesi bakımından *el-Câmi'u's-Şahîh* diye anılmıştır. Tirmizî eserini hocası Buhârî'nin tasnif metoduna göre hazırlayarak birçok muhaddisin incelemesine sunmuş ve hepsinin takdirini kazanmıştır. Onun hadis kabul şartlarında Ebû Dâvûd'dan daha titiz davranması sebebiyle eserini *Şahîhayn*'dan sonra üçüncü sıraya yerleştirenler de olmuştur. Tirmizî de eserine zayıf hadis almakta sakınca görmemiş, ancak senedinde garîplik bulunan hadisleri genellikle konuya girenken vermiş, hadisleri zikrettikten sonra her babda önce onların sıhhat durumunu ve râvilerinin güvenilirlik derecesini belirtmiş, ardından seneddeki illetleri, hadisin diğer tariklerini ve fakihlerin görüşlerini açıklamıştır. Tirmizî hadisleri seçerken fakihlerin o hadisi delil olarak kabul etmesine özellikle dikkat etmiş, iki hadis dışında eserindeki bütün rivayetlerle amel edildiğini söylemiştir. Çeşitli sayımlara göre 3956-4051 hadis ihtiva eden eserde Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî yirmi üç uydurma riva-

yetin bulunduğunu iddia etmiş. Süyûtî ise buna dair risâlesinde bunların uydurma olmadığını belirtmiştir.

5. **Nesâî'nin *es-Sünen*'i.** Nesâî önce *es-Sünenü'l-kübrâ* adını verdiği bir eser meydana getirmiş, daha sonra bu eserdeki zayıf hadisleri ayıklayarak *el-Müctebâ* diye anılan *es-Sünen*'i ortaya koymuştur. Nesâî'nin eserine aldığı 5758 hadisin seçiminde titiz davrandığı, bu hadislerin kabulünde ağır şartlar ileri sürdüğü ve zayıf rivayetlere diğer *Sünen*'lerden daha az yer verdiği gerekçesiyle *es-Sünen* birçok âlim tarafından *Şahîhayn*'dan sonra gelen kitap olarak kabul edilmiştir.

6. **İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i.** 4341 hadis ihtiva etmekte olup bunlardan 3002'si diğer beş kitapta yer almakla birlikte İbn Mâce bu hadisleri diğerlerinden farklı tariklerle tahrîc etmiştir. 1000 civarındaki hadis ise diğer beş eserde ve *el-Muvatta'*'da bulunmayan rivayetlerden oluşmaktadır. Sadece İbn Mâce tarafından tahrîc edilen 1339 hadisten 438'i sahih, 199'u hasen, 613'ü zayıf, 99'u münker veya uydurma kabul edilmiştir. İbn Mâce'nin, eserinde güvenilmeyen rivayetlere yer verdiği halde bunların durumuna işaret etmemesi yüzünden kitabının *Kütüb-i Sitte*'den biri olup olmayacağı hususu tartışma konusu yapılmıştır.

7. **İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*'i.** Hz. Peygamber'in hadisleri yanında Medine halkının uygulamasını yansıtan sahâbe görüşlerini ve tâbiîn fetvalarını toplamak maksadıyla kaleme alınmıştır. Kitap güvenilir râvilerin sahih rivayetlerinden oluştuğu için birçok âlim tarafından sahih kitaplar arasında sayılmakla birlikte içinde mürsel, münkatî ve belâğ türünden rivayetlerin yer alması farklı değerlendirmelere yol açmıştır. 1720 hadis ihtiva eden kitap daha çok ahkâm hadislerine yer verdiği, İmam Mâlik'in fetva ve ictihadlarını içerdiği ve diğer hadis kitaplarından farklı bir şekilde tasnif edildiği için sahih hadis içeren eserler sıralamasında *Kütüb-i Sitte*'den sonraya alınmıştır.

8. **İbn Huzeyme'nin *eş-Şahîh*'i.** 70.000 hadis ezberlediği nakledilen İbn Huzeyme'nin bu eseri (Zehebî, XIV, 365, 372) çok hacimli bir çalışmanın muhtasarıdır. İbn Huzeyme *eş-Şahîh*'ini sadece sahih hadisleri bir araya getirme düşüncesiyle kaleme almış, ancak hasen hadisi sahih hadisin bir türü kabul ettiği öne sürülerek birçok âlim tarafından eleştirilmiş ve eseri *Kütüb-i Sitte* seviyesinde görülmemiştir. Eserin baş tarafından dörtte bir kadarı günümüze ulaşmıştır.

9. İbn Hibbân'ın *el-Müsnedü's-Şahîhî*. Rivayet yollarının çoğalmasa sebebiyle sahih hadisleri tesbitte ortaya çıkan zorluğu gidermek ve bu hadislerden hüküm çıkarmaya yönlendirmek amacıyla kaleme alınan eserde İbn Hibbân'ın şartlarına göre sahih kabul edilen 7500 hadis yer almış olup bunlar arasında sahih-hasen ayrımı yapılmamıştır. Sihat şartlarında gevşek davranıldığı gerekçesiyle eser birçok âlim tarafından tenkit edilmiş, ancak Hâkim'in *el-Müstedrek*'inden üstün görmüştür. Nüreddin el-Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* adlı eserinde *el-Müsnedü's-Şahîhî*'teki 7500 hadisi *Şahîhayn* hadisleriyle mukayese ederek 4853'ünün *Şahîhayn* ya da ikisinden birinin hadisleriyle aynı olduğunu tesbit etmiştir. *Mevâridü'z-zam'ân*'daki 2647 hadisin sihhati konusunda bir çalışma yapan Nâsirüddin el-Elbânî, 2304 hadisin sahih olduğunu tesbit ederek bunları *Şahîhu Mevâridü'z-zam'ân*, geri kalan 343 hadisin zayıf olduğunu belirleyerek bunları da *Za'ifu Mevâridü'z-zam'ân* adıyla yayımlamıştır (bk. *el-MÜSNEDÜ'S-SAHİH*).

10. Hâkim en-Nisâbü'nin *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*'ı. Eserde Buhârî ile Müslim'in veya sadece Buhârî'nin yahut sadece Müslim'in rivayet şartlarına uyan hadisler, her iki âlimin şartlarına uymamakla birlikte müellifin sahih kabul ettiği rivayetler, ayrıca isnadları sahih olduğu için sahih kabul edilebilecek nakiller toplanmıştır. Hadislerinin büyük çoğunluğu Buhârî ve Müslim'in sihat şartlarına uygun rivayetler olduğu için *Şahîhayn*'ın zeyli durumundaki eser sahâbe ve tâbiîn sözleriyle birlikte 8803 rivayet içermektedir. Zehebî bu rivayetlerin sağlamlık durumunu araştırmış ve *Telhîşü'l-Müstedrek* adını verdiği eserinde sahih olmayan rivayetlere işaret etmiştir. Bu çalışma eserde pek çok sahih hadis bulunduğunu ortaya koymakla birlikte zayıf, münker, hatta mevzû rivayetlere de yer verildiği için Zehebî'nin *Telhîş*'i dikkate alınmadan *el-Müstedrek*'ten faydalanmanın doğru olmayacağı belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kayserânî, *Şürûtu'l-e'immeti's-sitte* (nşr. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1357/1939; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1406/1986, s. 17-29; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* (nşr. Mustafa M. Amâre), Kahire 1352/1933, I, 33; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 73, 95, 403; XIV, 365, 372; XVII, 175; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetu'n-nazar fi tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 54-62; a.mlf., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî b. Hâdî Meyrî), Riyad 1408/1988, I, 276-343; a.mlf.,

Hedyü's-sârî (nşr. Abdülazîz b. Bâz), Beyrut 1410/1989, s. 501-542; Süyûtî, *Tedribü'r-râûi* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1409/1989, I, 88-152; Emir es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 42-143; Leknevî, *el-Ecvibetu'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 66-88, 140-153; Cemâleddin el-Kâsmî, *Kavâ'idü't-tahdîs* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1414/1993, s. 85-87; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 85-158; *Tecrid Tercemesi*, I, 216-241, 254-264; M. Zubayr Sıddîqî, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul 1966, s. 33-34, 90-110; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulümü'l-hadîs*, Dimaşk 1401/1981, s. 250-263; M. Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (trc. Hulûsî Yavuz), İstanbul 1993, s. 19-33; a.mlf., *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı* (trc. Recep Çetintaş), İstanbul 1998, s. 133-174; M. Accâc el-Hatîb, *Uşûlü'l-hadîs*, Cide 1417/1997, s. 324-352; M. Edîb Sâlih, *Lemeḥât fi usûlü'l-hadîs*, Beyrut 1418/1997, s. 117-157; M. Yaşar Kandemir, "Kütüb-i Sitte", *DİA*, XXVII, 6-8.

MEHMET EFENDİOĞLU

SAHİH-i BUHÂRÎ

(bk. *el-CÂMÎU'S-SAHİH*).

SAHİH-i İBN HİBBÂN

(bk. *el-MÜSNEDÜ'S-SAHİH*).

SAHİH-i MÜSLİM

(bk. *el-CÂMÎU'S-SAHİH*).

SAHİHAYN

(الصحيحين)

Buhârî (ö. 256/870) ile Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmî'u's-Şahîhî*'lerine verilen ad.

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî ile Müslim b. Haccâc'ın *el-Câmî'u's-Şahîhî*'leri "sahih hadisleri ihtiva eden iki kitap" anlamında *Şahîhayn* diye anılmış ve İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı Kerim'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiştir (İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, s. 160; Nevvî, *et-Takrîb*, s. 22; İbn Teymiyye, XX, 321). Buhârî ile Müslim'in adı geçen eserlerine aldıkları hadislerde en üstün sihat şartlarını aramaları, diğer bir ifadeyle bu hadislerin baştan sona şâz ve illetli olmayan muttasıl senedlerle rivayet edilmesi, senedlerde yer alan râvilerin adâlet ve zabt özelliklerine sahip bulunmasını şart koşmaları *Şahîhayn*'ın İslâm dünyasında bu-

yük ilgi görmesini sağlamıştır. Buhârî ile Müslim'in, yaşadıkları yüzyılda hadisleri rivâyet, dirâyet ve ilelü'l-hadîs bakımından en iyi bilen âlimler olması da esere ayrıcalık kazandırmış, hadis otoriteleri bu iki eserde yer alan rivayetlerin sened ve metinleriyle sahih olduğuna dair görüş birliği varmışlardır. Bazı âlimler bir râvinin hadisinin *Şahîhayn*'da yer almasının o râvi için ta'dil anlamına geldiğini, bu iki eserin bir tür muaddil olduğunu kabul etmiştir (İbn Dakikül'îd, s. 326-327). Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihî Ebû İshak el-İsferâyîni, mâkul bir te'veile gitmeden *Şahîh-i Buhârî* ile *Şahîh-i Müslim*'e aykırı olarak verilen hükümlerin reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir (*DİA*, XXII, 515). *Şahîhayn*'daki rivayetlerin tarik ve râvilerine yöneltilen bazı eleştiriler (aş. bk.) bu konudaki görüş birliğini değiştirecek nitelikte bulunmamıştır (Tâhir el-Cezâirî, I, 307).

Buhârî'nin eserini tamamladıktan sonra Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi III. (IX.) yüzyılın en büyük hadis otoritelerine sunması, onların eserdeki dört hadis dışında bütün hadisleri sahih kabul etmesi, öte yandan Müslim'in de aynı şekilde eserini Saîd b. Mansûr, Osman b. Ebû Şeybe, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'e sunup onların sihatinde görüş birliği ettikleri rivayetleri alması, o devrin hadis otoritelerinin *Şahîhayn* hadislerinin sihatinde ittifak ettiğini göstermektedir. Son dönem hadis âlimi Ahmed Muhammed Şâkir, meşhur âlimlerin bu iki eser hakkındaki görüşlerini değerlendiren konuyu çok iyi bilen hadis otoritelerinin *Şahîhayn* hadislerinin tamamını tereddütsüz sahih kabul ettiğini, bu hadislerin hiçbirinde tenkit edilecek bir yön ve zayıflık bulunmadığını, *Şahîhayn* hadislerini eleştiren Dârekutnî gibi âlimlerin, ele aldıkları hadislerin zayıf olduğunu değil Buhârî ile Müslim'in kabul ettiği en üstün derecedeki sihat şartlarına sahip bulunmadığını ileri sürdüklerini belirtir (*el-Bâ'isü'l-haşîs*, s. 35). İmam Şâfiî'nin, "Yeryüzünde Mâlik'in *el-Muvaḥḩa*'ndan daha doğru bir hadis kitabı bilmiyorum" sözü *Şahîhayn*'ın henüz tasnif edilmediği döneme ait olup (İbnü's-Salâh, *Muḥaddime*, s. 160) İbn Hacer el-Askalânî, Şâfiî'nin bu sözü o gün elde bulunan Süfyân es-Sevri'nin *el-Câmî'i*, Hammâd b. Seleme'nin *el-Muşannef*'i gibi kitaplarla *el-Muvaḩḩa*'ı mukayese ederek söylediğini belirtmiştir (*Hedyü's-sârî*, s. 12).

Sahih hadisleri ilk defa Buhârî ile Müslim'in derlemesi eserlerine ilgiyi arttırmış, muhaddisler bu iki eserden kitaplarına al-